

Od Wielkiego Wybuchu do Gór Izerskich

Tomasz Mrozek
Instytut Astronomiczny UWr
Zakład Fizyki Słońca CBK PAN

Góry Izerskie

Góry Izerskie

Góry Izerskie

Góry Izerskie

Góry Izerskie

Góry Izerskie

Góry Izerskie

Góry Izerskie

Góry Izerskie

Góry Izerskie

 SATURN
†
Fundator:
Sobiesław Zasada Sp. z o.o.
Kraków, Armii Krajowej 19

Góry Izerskie

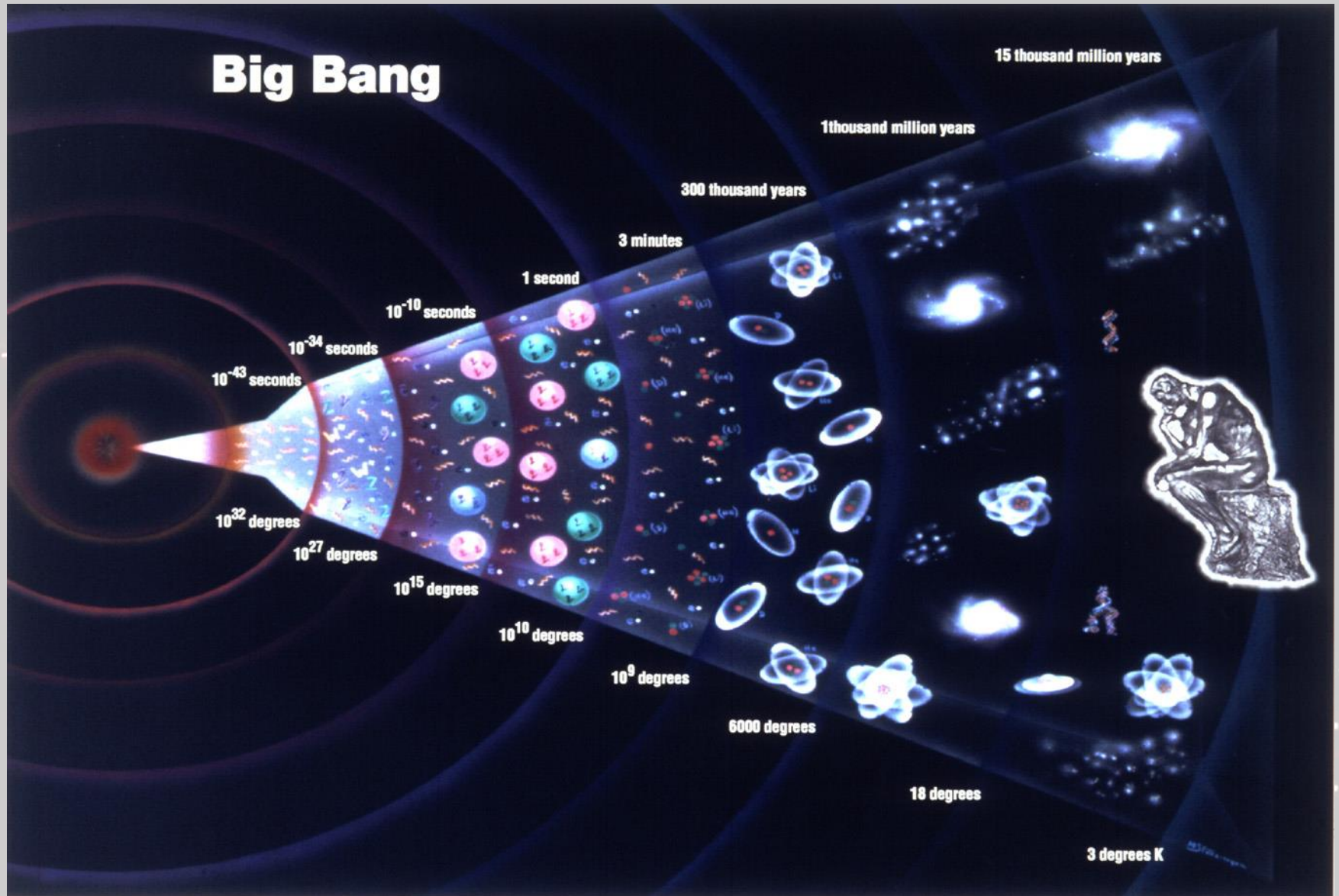
Co powstało w Wielkim Wybuchu?

Najpierw nie istniało nic, a potem to nic wybuchło...

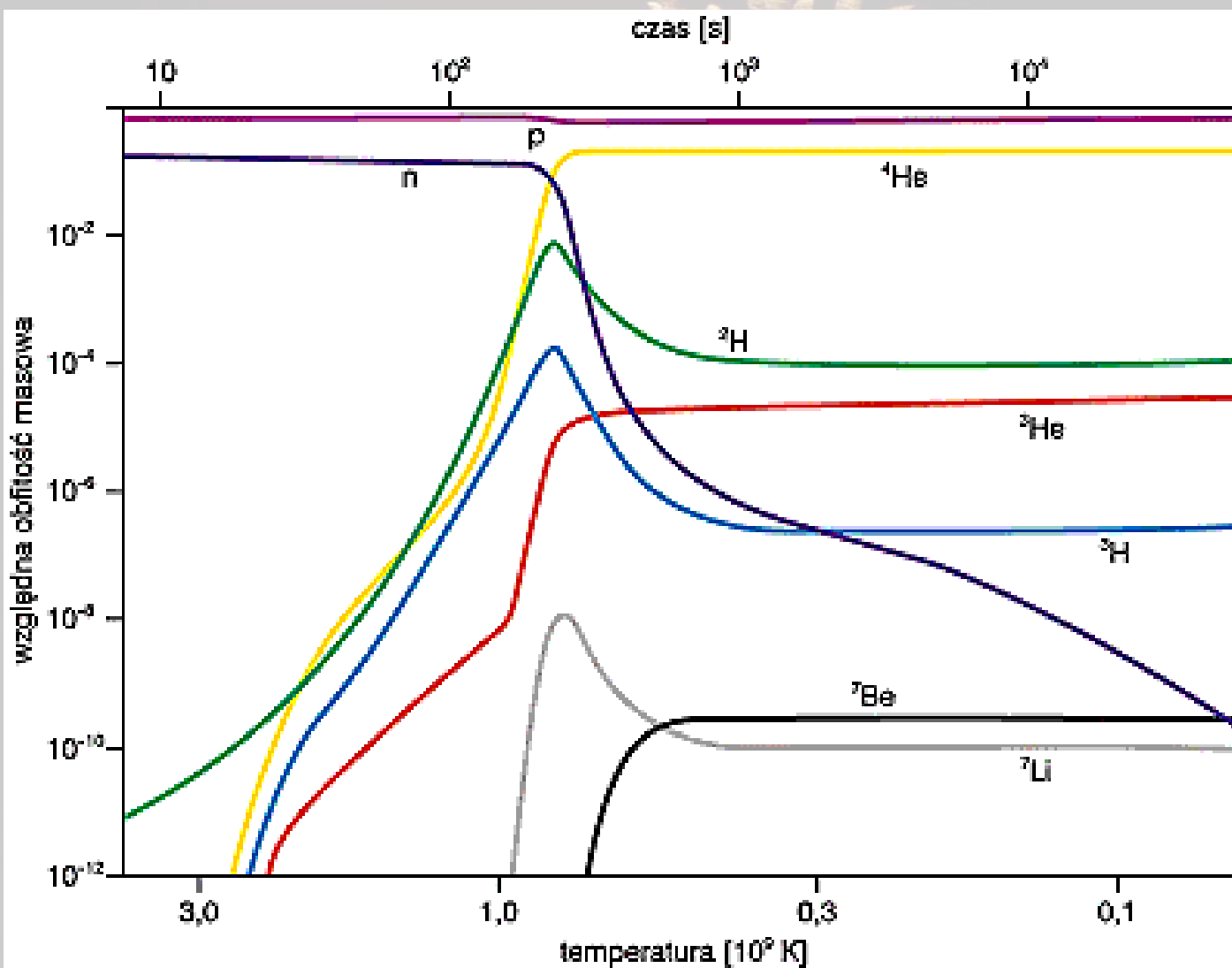

Co powstało w Wielkim Wybuchu?

Najpierw nie istniało nic, a potem to nic wybuchło...

Pierwotna nukleosynteza

Pierwotna materia składała się głównie z wodoru i helu.

Powstała też odrobina litu i berylu.

Taki skład nie pozwala aby utworzyły się skaliste planety.

Skąd w takim razie wzięły się cięższe pierwiastki?

Powstanie pierwszych gwiazd (Populacja III)

Jak powstaje gwiazda?

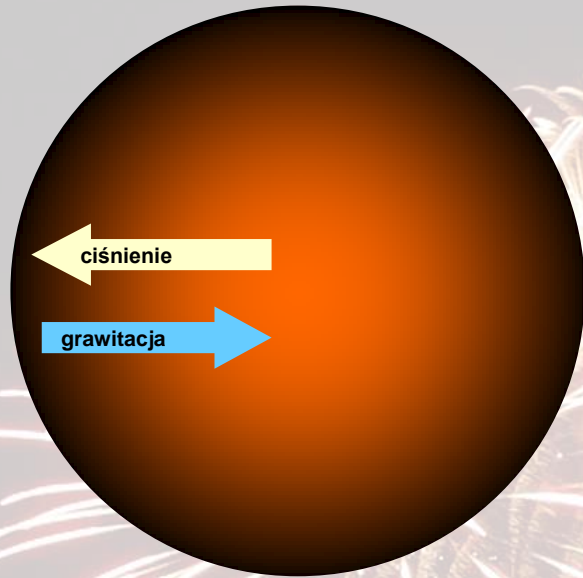
Aby w obłoku rozpoczęły się procesy gwiazdotwórcze potrzebna jest jego odpowiednia masa.

Jednak obłok nie może zapaść się samoistnie.

Potrzebne jest jakieś zaburzenie. Może to być np. fala związana z wybuchem supernowej. Inny rodzaj zaburzenia jest związany z rotacją galaktyki (np. gwiazdy powstające w ramionach spiralnych)

Dlaczego gwiazda żyje?

Gwiazda jest równowadze gdy grawitacja, która dąży do ściśnięcia gwiazdy jest powstrzymywana przez wytwarzane we wnętrzu ciśnienie:

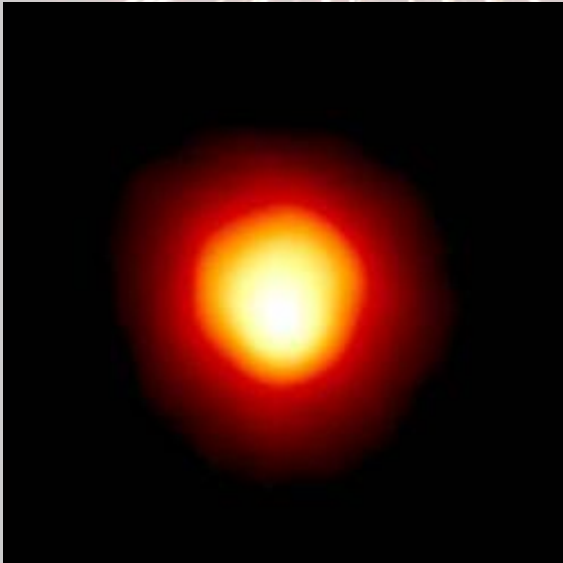
- gazu (jest duże, bo w centrum jest wysoka temperatura)
- promieniowania (bo wewnątrz zachodzą reakcje termojądrowe)

Równowaga zostaje zaburzona kiedy kończy się paliwo (wodór) we wnętrzu.

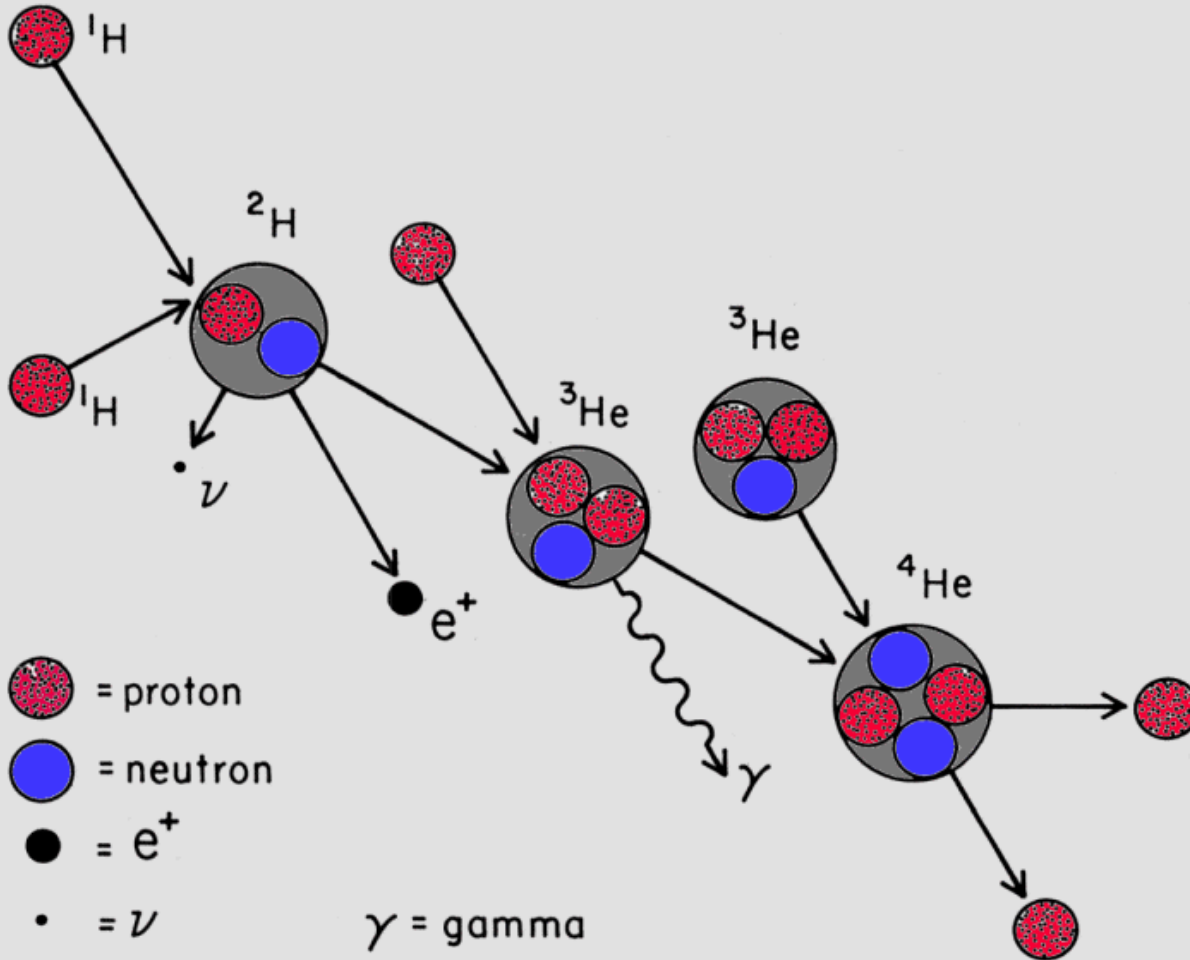
Maleje ciśnienie:

- gazu, bo jest mniej cząstek
- promieniowania, bo spada tempo reakcji termojądrowych

Czas po jakim nastąpi zachwianie równowagi zależy głównie od masy gwiazdy. Od masy zależą także dalsze losy gwiazdy...

Reakcja p-p

Typowa (ale nie jedyna) reakcja syntezy wodoru w hel zachodząca w gwiazdzie znajdującej się na ciągu głównym.

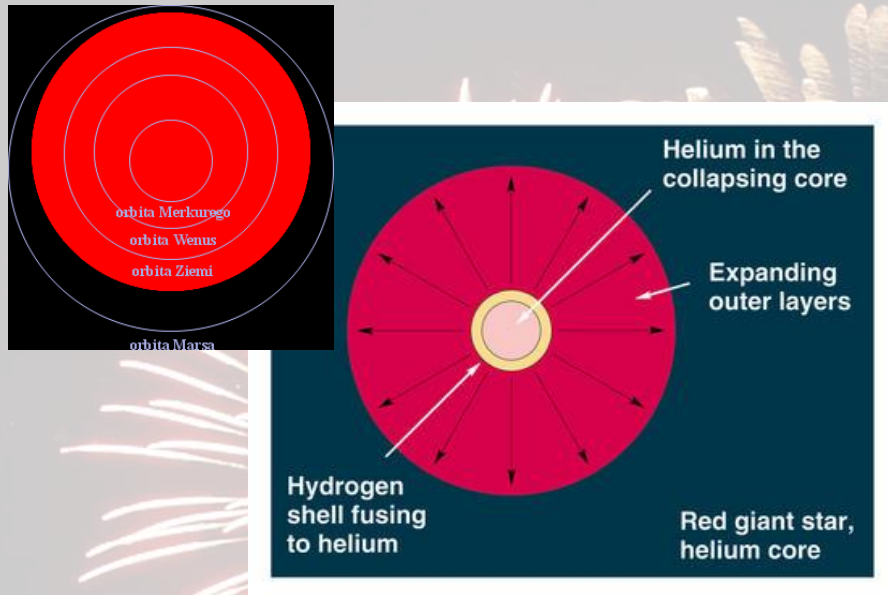
Gwiazda po „rozpaleniu” wnętrza osiąga stan równowagi.

Dla Słońca:

600 mln ton wodoru zamienia się w hel w każdej sekundzie

4 mln ton jest przekształcane w energię: $3.6 \cdot 10^{26}$ J

Kiedy kończy się wodór...

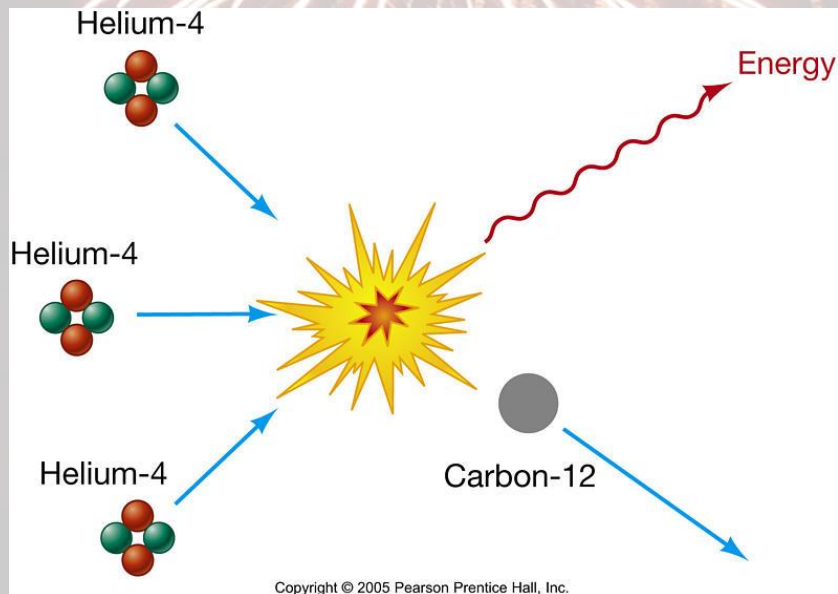
Po wypaleniu wodoru we wnętrzu gwiazda kurczy się i rozgrzewa w centrum do temperatury ponad 100 milionów kelwinów.

Zanim jednak centrum osiągnie odpowiednią temperaturę gwiazda przechodzi przez etap „czerwonego olbrzyma”.

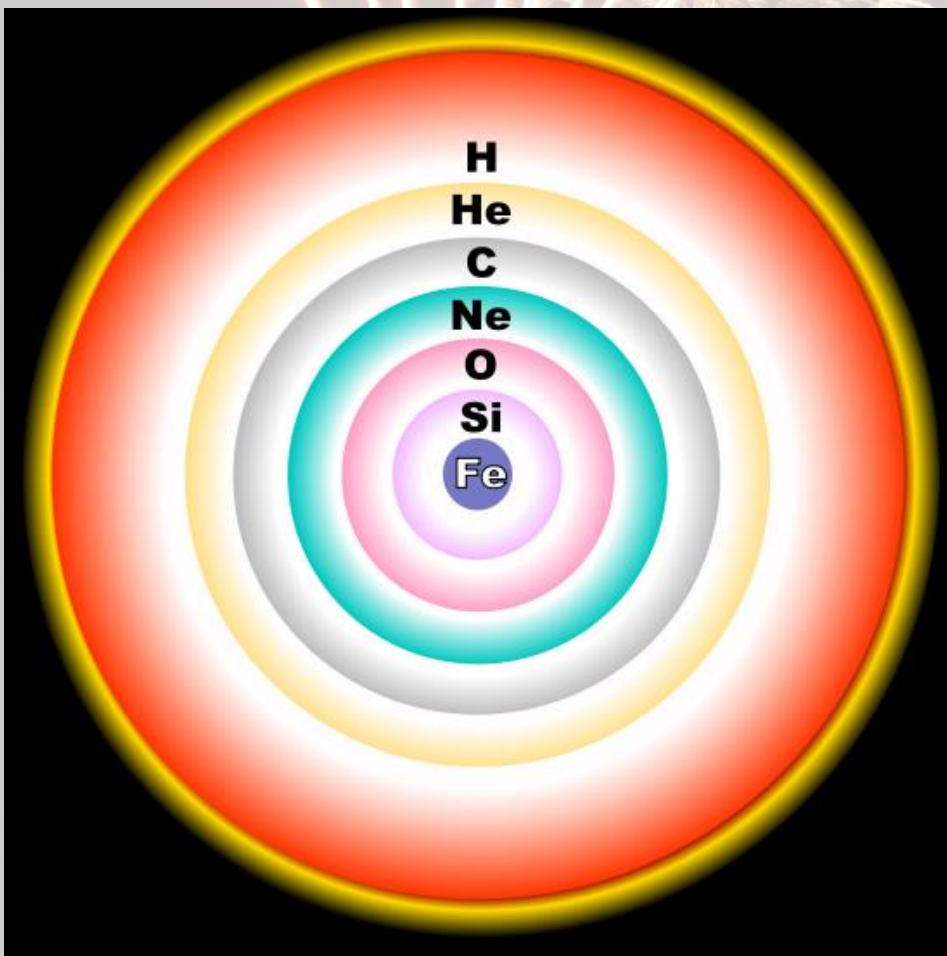
Jądro gwiazdy powoli zapada się. Wewnątrz nie ma już paliwa (wodoru). Temperatura jądra rośnie i zaczyna się spalanie wodoru w cienkiej warstwie wokół jądra.

Jednocześnie zewnętrzne warstwy gwiazdy rozdmują się i chłodzą – gwiazda robi się wielka i czerwona.

Ten etap pojawia się w czasie życia każdej gwiazdy poza tymi najmniej masywnymi.

Cebula

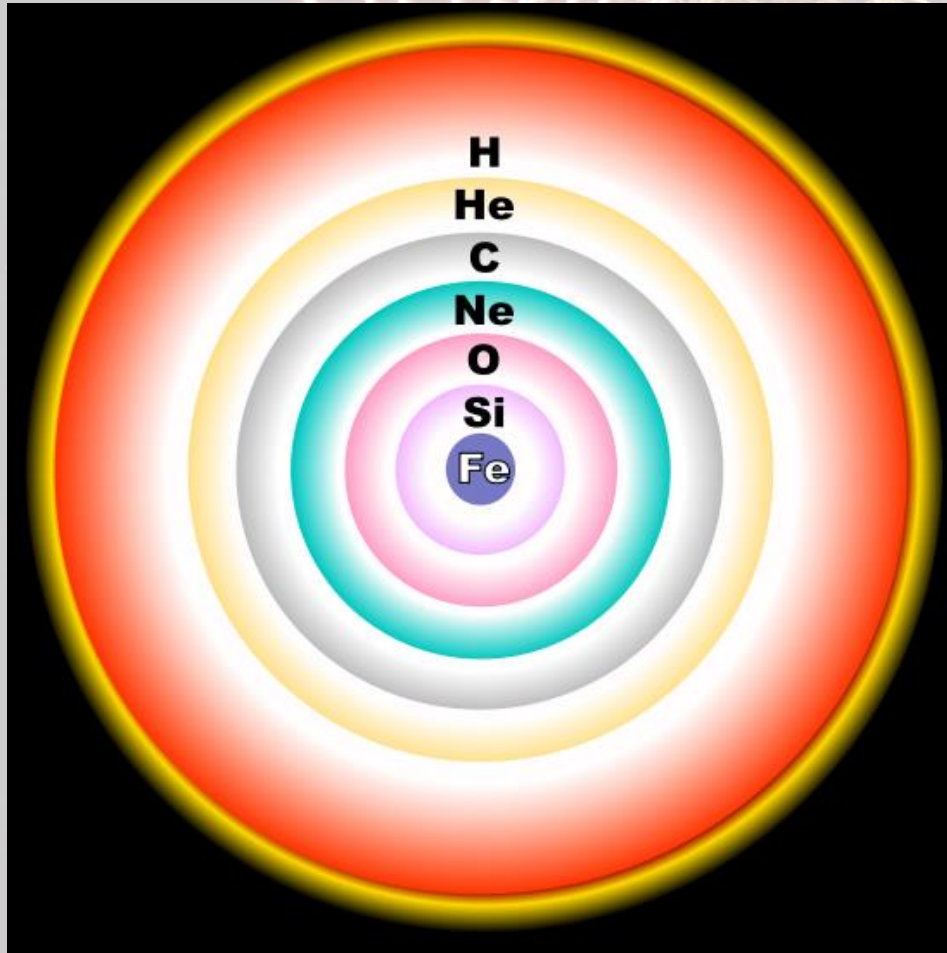
Po wypaleniu wodoru i helu gwiazda ma na tyle dużą masę, że po zapadnięciu się jądra temperatura może wzrosnąć do wartości umożliwiającej zapalenie **węgla** i przemianę w **neon**, następnie (po kolejnym zapadaniu) neon przemienia się w **tlen**, tlen w **krzem**, a krzem w **żelazo**.

Żelazo nie może być już spalane w reakcjach termojądrowych.

Oczywiście spalane są też pozostałości lżejszych pierwiastków znajdujące się w zewnętrznych warstwach. Gwiazda osiąga charakterystyczny etap „cebuli”

Gwiazda neutronowa

Dalsza ewolucja zależy od tego jak masywne jest jądro.

Jeżeli jego masa nie przekracza $1.4 M_{\odot}$ to gwiazda kończy jako biały karzeł.

Gdy masa jądra jest większa to jego kurczenie nie jest zatrzymywane przez degenerację materii i kurczenie trwa aż do momentu gdy elektrony zostaną „wciśnięte” w jądra atomów żelaza.

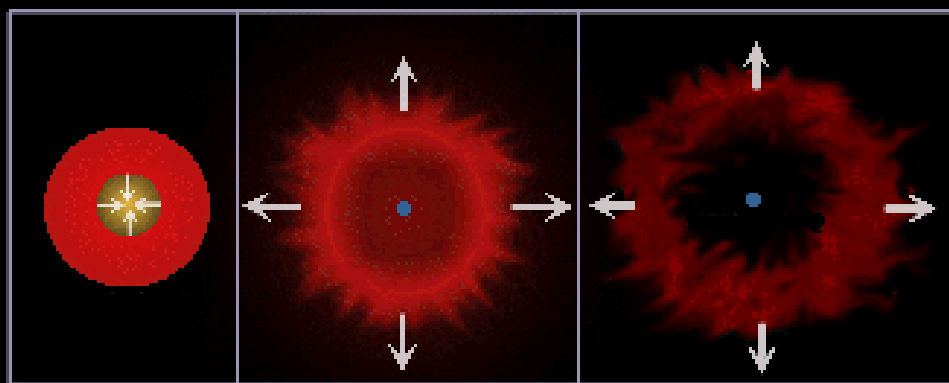
W wyniku tego powstaje gwiazda zbudowana z samych neutronów – gwiazda neutronowa.

Wybuch supernowej

Podczas kurczenia centrum gwiazdy zapadają się także warstwy zewnętrzne.

Gwiazda neutronowa pojawia się bardzo szybko i towarzyszy jej ogromny strumień neutrin – są one przyczyną gwałtownych reakcji termojądrowych w zewnętrznych warstwach – następuje wtedy synteza pierwiastków cięższych od żelaza

The supernova phenomenon

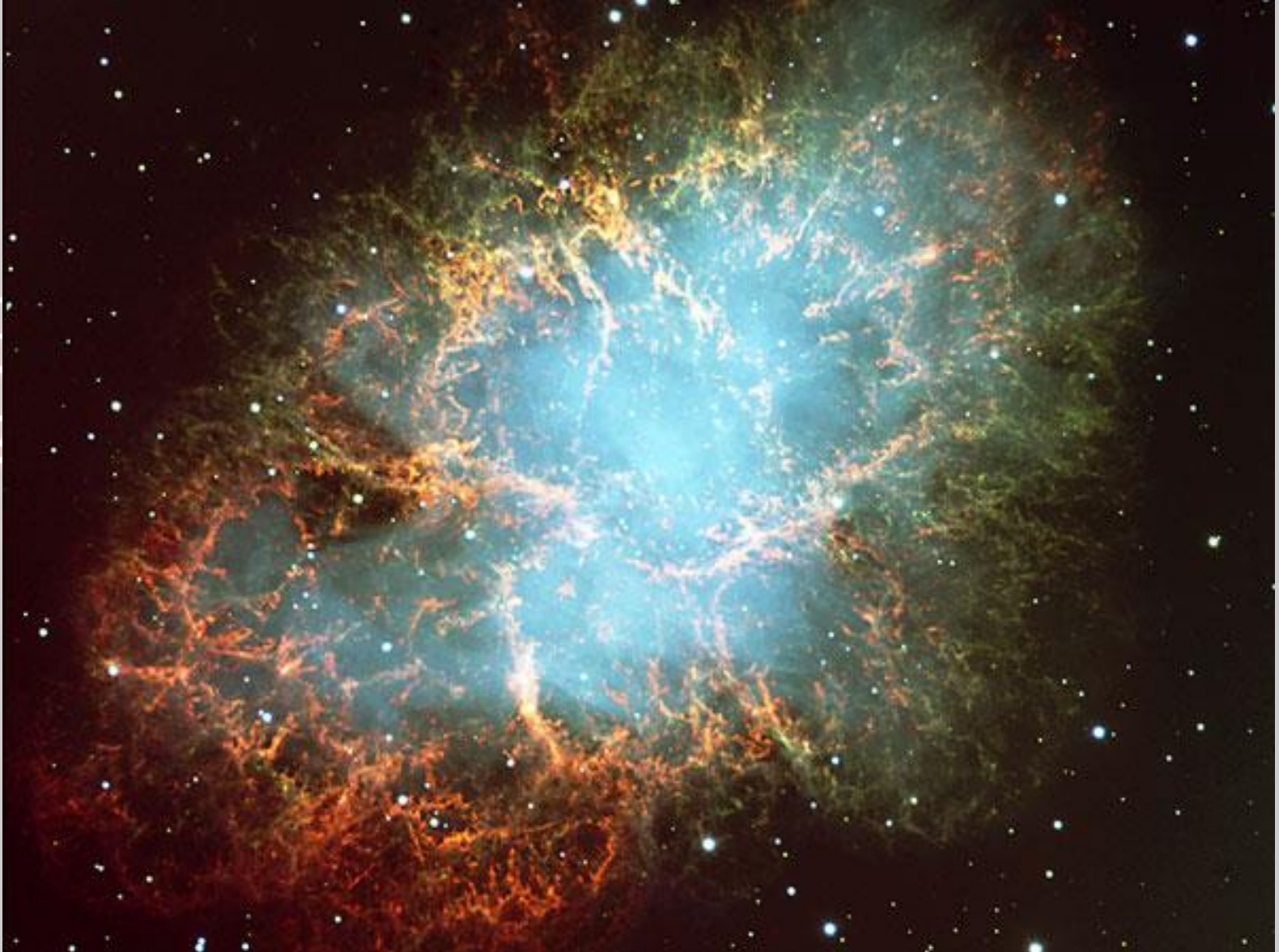
Implosion → Supernova → Remnant

© Anglo-Australian Observatory

Wybuch supernowej 1987 w LMC

Nowy skład chemiczny materii kosmicznej

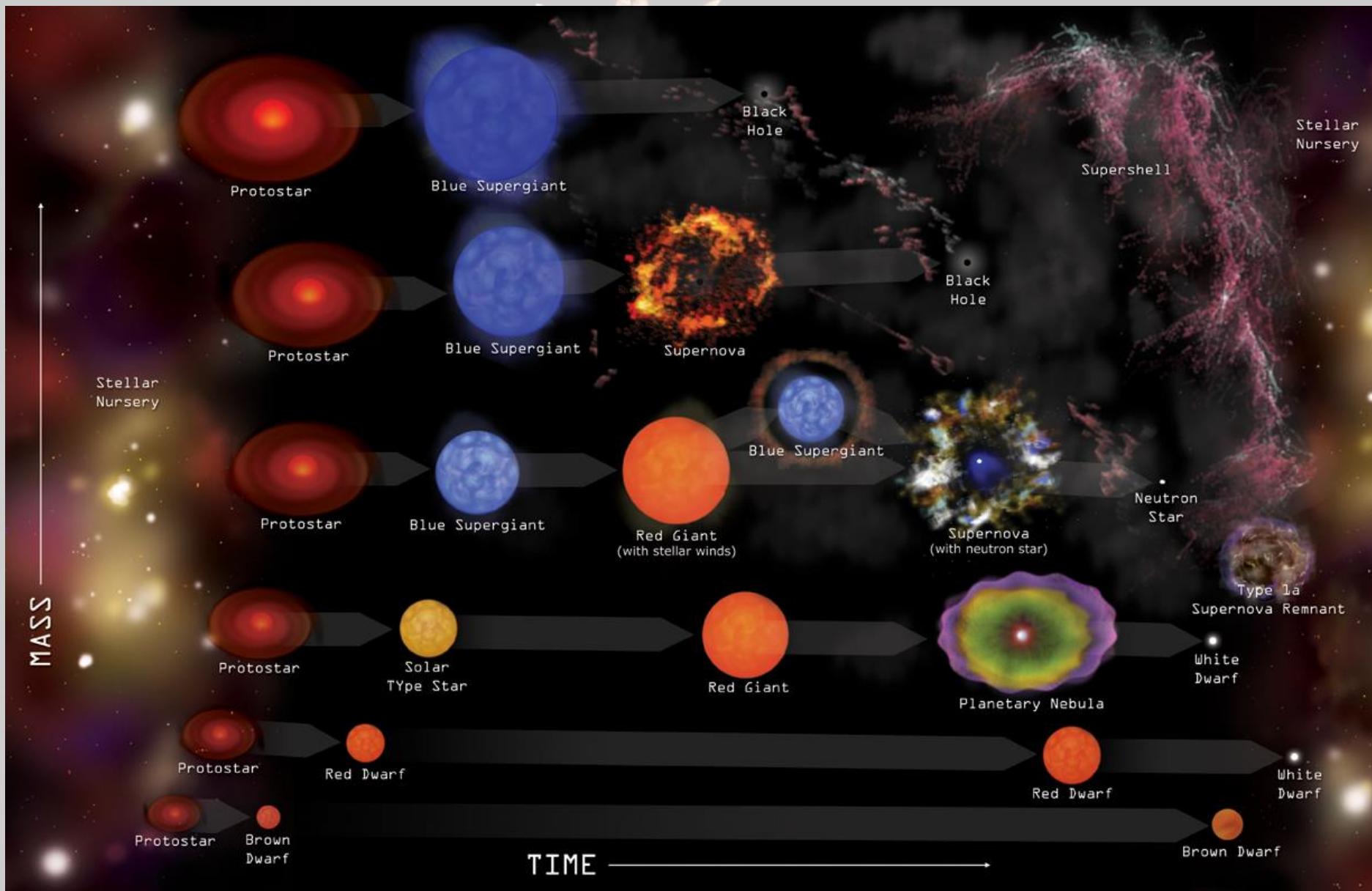
Mgławica Krab – pozostałość po wybuchu supernowej w 1054 r.

Nowy skład chemiczny materii kosmicznej

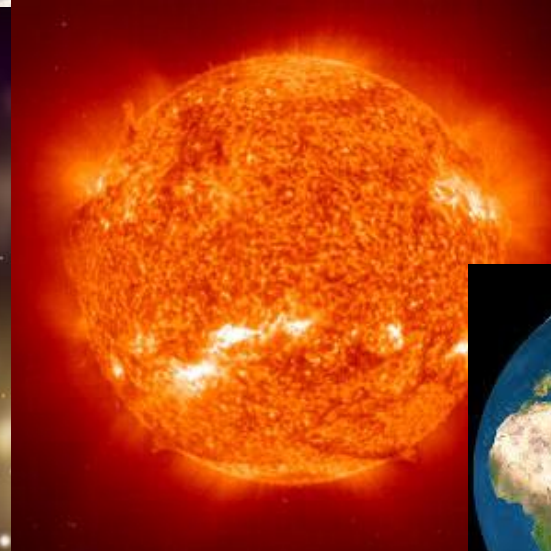
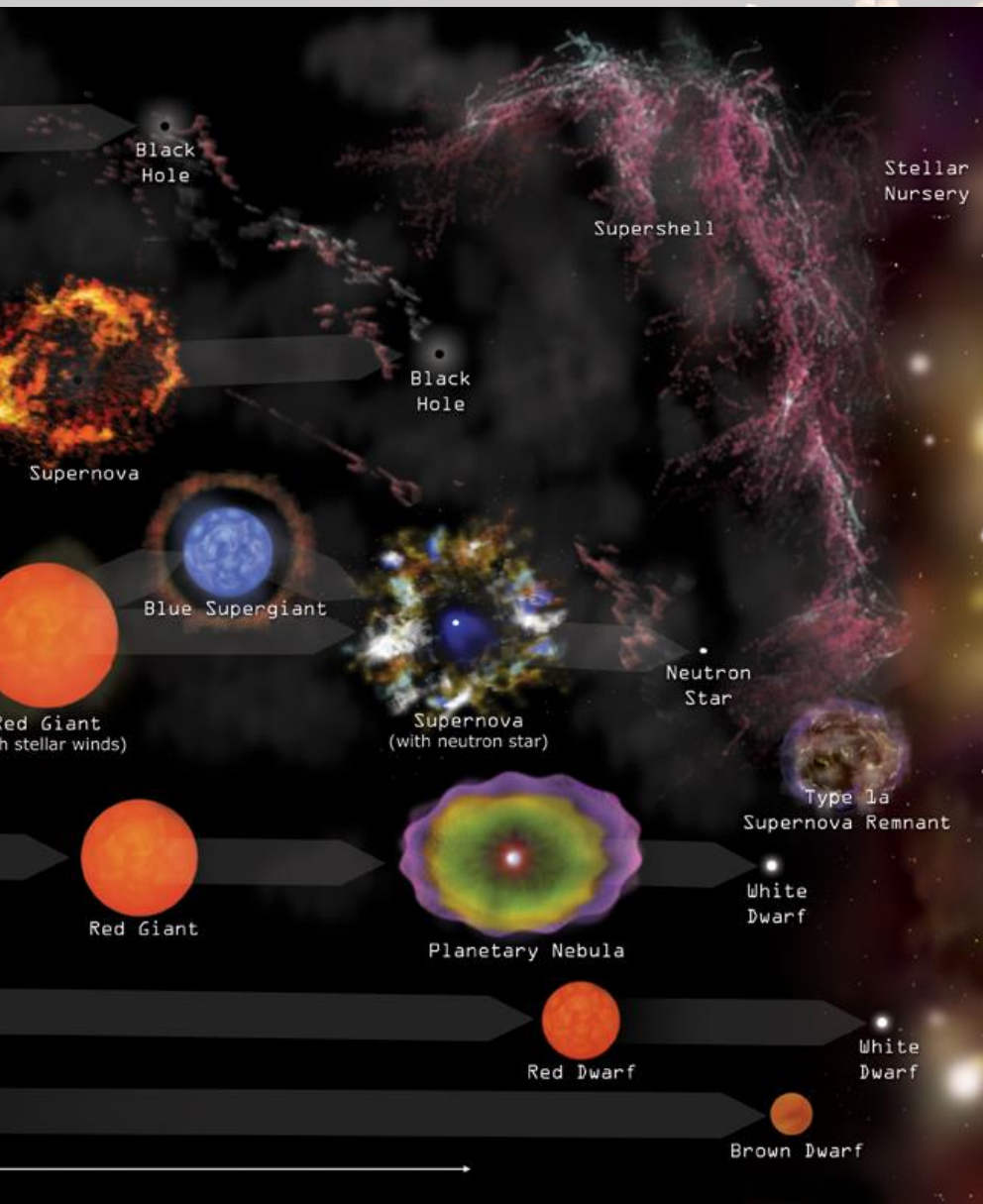
Układ okresowy pierwiastków

1,007 H Wodór																	4,002 He Hel															
6,941 Li Lit	9,012 Be Beryl																	10,811 B Bor	12,011 C Węgiel	14,006 N Azot	15,999 O Tlen	18,998 F Fluor	20,179 Ne Neon									
22,98 Na Sód	24,305 Mg Magnez																	26,981 Al Glin	28,085 Si Krzem	30,973 P Fosfor	32,066 S Siarka	35,452 Cl Chlor	39,948 Ar Argon									
39,09 K Potas	40,078 Ca Wapń	44,95 Sc Skand	47,867 Ti Tytan	50,941 V Wanad	51,996 Cr Chrom	54,938 Mn Mangan	55,845 Fe Żelazo	58,933 Co Kobalt	58,693 Ni Nikiel	63,546 Cu Miedź	65,39 Zn Cynk	69,723 Ga Gal	72,61 Ge German	74,921 As Arsen	78,96 Se Selen	79,904 Br Brom	83,80 Kr Krypton															
85,46 Rb Rubid	87,62 Sr Stront	88,90 Y Itr	91,224 Zr Cyrkon	92,906 Nb Niob	95,94 Mo Molibden	97,905 Tc Technet	101,07 Ru Ruten	102,90 Rh Rod	106,42 Pd Pallad	107,86 Ag Srebro	112,41 Cd Kadm	114,81 In Ind	118,71 Sn Cyna	121,76 Sb Antymon	127,60 Te Tellur	126,90 I Jod	131,29 Xe Ksenon															
132,9 Cs Cez	137,327 Ba Bar																	114,81 Tl Tal	118,71 Pb Ołów	208,98 Bi Bismut	208,98 Po Polon	209,98 At Astat	222,01 Rn Radon									
223,0 Fr Frans	226,025 Ra Rad																	261,10 Rf Rutherford	263,15 Db Dubn	265,12 Sg Seaborg	264,1 Bh Bohr	269,1 Hs Has	268,1 Mt Meitner	271,1 Uun Ununilium	272,1 Uuu Ununium	277,1 Uub Ununbium		114 Uuq Ununquadium		116 Uuh Ununhexium		118 Uuo Ununoctium
		138,905 La Lantan	140,11 Ce Cer	140,90 Pr Prazeodym	144,24 Nd Neodym	144,91 Pm Promet	150,36 Sm Samar	151,96 Eu Europ	157,25 Gd Gadolina	158,92 Tb Terb	162,50 Dy Dyspro	164,93 Ho Holm	167,26 Er Erb	168,93 Tm Tul	173,04 Yb Iterb	174,96 Lu Lutet																
		227,02 Ac Aktyn	90 Th Tor	231,036 Pa Protaktyn	238,03 U Uran	237,04 Np Neptun	244,064 Pu Pluton	243,061 Am Ameryk	247,07 Cm Kür	247,07 Bk Berkel	251,08 Cf Kaliforn	252,08 Es Eistein	257,09 Fm Ferm	258,9 Md Mendelew	259,10 No Nobel	262,11 Lr Lorens																

Nowy skład chemiczny materii kosmicznej

Gwiazdy I populacji

Dziękuję za uwagę

